

Zjednotenie Nemecka

V roku 1806 zanikla Svätá ríša rímska národa nemeckého a po Viedenskom kongrese (september 1814 až jún 1815) vznikol na jej troskách Nemecký spolok. Voľne združoval 35 nemeckých štátov a 4 slobodné mestá. Hegemónom spolku sa stalo Rakúsko, ktoré ale všetky dôležité kroky týkajúce sa Spolku až do rokov 1848/1849 prejednávalo s Pruskom. Spolupráca medzi členskými štátmi sa realizovala prostredníctvom Spolkového snemu, ktorý zasadal vo Frankfurte nad Mohanom. Keďže Spolkový snem nemal prakticky žiadne kompetencie (jeho úlohou bolo predovšetkým zabezpečovať konsenzus medzi členmi a koordinovať zahraničnú politiku), Nemecký spolok predstavoval viac-menej len obrannú alianciu členských štátov.

Už od roku 1818 sa v jednotlivých štátoch Spolku objavovali snahy o zjednodušenie obchodnej výmeny zrušením vnútorných ciel. To sa realizovalo k 1. 1. 1834, kedy vstúpil do platnosti Nemecký colný spolok (avšak bez Rakúska). Tento akt bol v nemeckých krajinách oslavovaný ako prvý krok ku skutočnému zjednoteniu a zároveň naznačoval budúcu podobu Nemecka. Samotný proces zjednotenia je ale v nemeckej historiografii najčastejšie vymedzený rokmi 1848 – 1871, pričom na intenzite nabral v súvislosti s udalosťami roku 1866.

Otázka zjednotenia Nemecka vystúpila do popredia v revolučných rokoch 1848/1849. Do štátov Nemeckého spolku sa revolučná vlna rozšírila zo susedného Francúzska. V jednotlivých nemeckých krajinách dochádzalo k ľudovým zhromaždeniam a demonštráciám, počas ktorých sa ozývali nielen požiadavky politických práv a slobôd, ale aj požiadavka zvolania spolkového parlamentu. Jednotlivé štáty Spolku boli v tejto napätej atmosfére ochotné pristúpiť na voľby do celonemeckého ústavodarného parlamentu, a to na základe všeobecného a rovného hlasovacieho práva. Za účelom prípravy zvolania nemeckého Národného zhromaždenia zasadal vo Frankfurte nad Mohanom na prelome marca a apríla 1848 narýchlo zvolaný Vorparlament. Prvý celonemecký parlament sa zišiel vo frankfurtskom kostole sv. Pavla 18. 5. 1848 a zasadalo v ňom spolu 585 poslancov. Pochádzali väčšinou z vyšších vrstiev vzdelaného meštianstva a nereprezentovali sociálne rozvrstvenie národa. Za predsedu parlamentu bol zvolený Heinrich von Gagern. Výkonnú moc mal reprezentovať rakúsky arcivojvoda Ján s titulom ríšsky správca. Parlament zriadil ústavný výbor, ktorý zahájil prácu na ustanoveniach o základných politických právach (schválené ako Základné práva nemeckého národa 27. 12. 1848). V parlamente bola pripravovaná aj nová nemecká ústava. Počas jej príprav vyvstali zásadné otázky súvisiace s podobou budúceho zjednoteného Nemecka. Menej sa diskutovalo o štátnej forme (monarchia – republika). Zdĺhavé jednanie sa viedli najmä pri otázke, či sa súčasťou nemeckej ríše má stať aj Rakúsko so svojimi nenemeckými časťami, tj. či zvoliť veľkonemeckú (s Rakúskom) alebo malonemeckú (bez Rakúska) koncepciu zjednotenia. V ústave prijatej 28. 3. 1849 sa väčšina poslancov rozhodla pre malonemecké riešenie a za nemeckého cisára zvolila pruského kráľa Fridricha Viliama

IV. Ten však korunu neprijal (3. 4. 1849), pretože parlament považoval za revolučný, nelegitímny a samozvaný. Pre parlament to znamenalo koniec činnosti. Prijatá ríšska ústava, do ktorej boli zakomponované aj spomínané Základné práva nemeckého národa a s ktorou súhlasilo 28 nemeckých štátov, po odmietnutí koruny Fridrichom Viliamom IV. nikdy nevstúpila do platnosti. (Bližšie vid' kapitola Revolučná vlna 1848 – 1849 v Európe.)

Po potlačení revolúcie a neúspechu Národného zhromaždenia sa iniciatívy chopilo Rakúsko, ktoré sa obávalo, že v procese zjednocovania stratí svoju dominantnú pozíciu. Rakúsky premiér a zároveň minister zahraničných vecí Felix von Schwarzenberg prišiel s myšlienkou vybudovať nový spolok na veľkonemeckom základe (teda i s nenemeckými časťami Rakúska). Vlastnú predstavu malo ale aj Prusko. To sa pokúsilo, so súhlasom ďalších nemeckých štátov, vybudovať malonemecký spolkový štát pod vedením Pruska, ktorý by bol následne spojený do vyššieho celku s rakúskym cisárstvom. Súperenie dvoch najväčších nemeckých štátov dočasne vyriešil zásah zvonku. Proti plánu Pruska sa postavila najvplyvnejšia mocnosť porevolučnej Európy – Rusko. Mikuláš I. si neprial posilnenie pozícií svojho švagra Fridricha Viliama IV. Výsledkom ruského tlaku bola prusko-rakúska dohoda z 29. 11. 1850, ktorou sa Prusko vzdalo malonemeckej koncepcie (olomoucké punktácie; olomoucké poníženie Pruska). Ruská diplomacia však na drážďanských rokovaníach v januári 1851 nepodporila ani rakúsky projekt. Pomery sa tak vrátili do podoby z roku 1815 s tým rozdielom, že nebola obnovená spolupráca Rakúska a Pruska pri riešení zásadných otázok Nemeckého spolku. V tejto etape zápasu o hegemoniu v zjednocovacom procese zvíťazilo Rakúsko. Až do 60. rokov 19. storočia sa Prusko ocitlo v defenzíve. Túto svoju pozíciu ale vyvažovalo orientáciou na riešenie vlastných vnútropolitických problémov a hospodárskym vzostupom.

Aktivizácia vo vzťahu k zjednoteniu Nemecka súvisela s tzv. novou érou v Prusku, teda so zápasom o zavedenie buržoázneho politického systému. V roku 1859 vytvorili liberáli a umiernení demokrati Nemecký národný spolok. Jeho cieľom bolo pokračovať v práci začatej Národným zhromaždením v rokoch 1848/1849, ktorej faktickým vyjadrením bola ústava z marca 1849. Chceli teda zjednotiť Nemecko pod pruským liberálnym vedením. O dva roky neskôr založili viaceré osobnosti činné v Nemeckom národnom spolku prvú modernú politickú stranu v nemeckých dejinách – Nemeckú pokrokovú stranu. Táto strana už vo voľbách v roku 1862 dokázala poraziť konzervatívne sily a získala v pruskej poslaneckej snemovni väčšinu. Vzápätí sa ale dostala do konfliktu s novým cisárom Viliamom I. a krátko na to aj s novým pruským konzervatívnym kancelárom Ottom von Bismarckom (v otázke financovania vojenskej reformy). Politickú krízu v Prusku sa pokúsilo využiť Rakúsko, ktoré prišlo v roku 1863 s návrhom reformy Nemeckého spolku. Na stranu Rakúska sa priklonilo i tzv. tretie Nemecko (nemecké štáty mimo Rakúska a Pruska). Návrh reformy pojednával o zriadení päťčlenného Direktória, ďalej zhromaždenia kniežat (Spolkovej rady) (v obidvoch by predsedalo Rakúsko) a zhromaždenia delegátov krajinských snemov. Rakúsko pozvalo nemeckých panovníkov na kongres do Frankfurtu. Na kongrese sa zúčastnilo 30 z 34

členských štátov. Pruský panovník na nátlak Bismarcka pozvanie odmietol. Rakúske návrhy boli schválené pomerom hlasov 24:6. V dôsledku šlezvicko-holštajnskej krízy 1863/1864, ktorá nútila k spolupráci s Pruskom, sa však reforma Nemeckého spolku nerealizovala.

Šlezvické a Holštajnské vojvodstvá (nazývané aj polabské) boli od 15. storočia spojené a na ich čele stál dánsky kráľ. Etnicky a hospodársky boli ale obidve vojvodstvá užšie späté s Pruskom, Holštajnsko bolo dokonca od roku 1815 členom Nemeckého spolku. V roku 1848 sa dánsky kráľ Frederik VII. pokúsil o integráciu vojvodstiev do Dánskeho kráľovstva. V marci vyhlásil pripojenie etnicky čiastočne dánskeho Šlezvicka. Do konfliktu zasiahlo so súhlasom frankfurtského parlamentu Prusko. Konflikt skončil ešte v roku 1848 prímerím v Malmö a status polabských vojvodstiev bol kompromisne vyriešený londýnskym protokolom z 8. 5. 1852. Vojvodstvá ostali personálne spojené s Dánskom, panovník sa však zaviazal, že ich nevčlení do krajiny.

K oživeniu problému došlo po smrti Frederika VII. v roku 1863, kedy na trón nastúpil Kristián IX. z vedľajšej (glückburskej) vetvy vládnuceho oldenburského rodu, čím sa otvorila otázka nástupníctva v polabských vojvodstvách. Kristián IX. navyše spochybnil riešenie dosiahnuté londýnskym protokolom a pokúsil sa centralizovať Dánsko, t.j. aj viac pripútať Šlezvicko a Holštajnsko. To dalo Bismarckovi vhodnú zámienku na to, aby sa pokúsil získať polabské vojvodstvá pre Prusko. Postavil sa do pozície obhajcu medzinárodného práva, čím sa vyhol intervencii Británie a Ruska. K zásahu proti Dánsku donútil Rakúsko. Keďže Holštajnsko patrilo do Nemeckého spolku, vojna vyhlásená Dánsku bola označená za spolkovú exekúciu, t.j. za vnútornú záležitosť Nemeckého spolku. V januári 1864 bola podpísaná rakúsko-pruská dohoda o vojenskej spolupráci a hneď nato vstúpili obe armády na územie vojvodstiev. Cestu na Jutský polostrov otvorilo víťazstvo pri Düppele v apríli 1864. Dánsko bolo pod vplyvom vojenských udalostí nútené už v októbri 1864 uzavrieť prímerie a následne aj mier vo Viedni. Vojvodstvá boli spočiatku spravované ako prusko-rakúske kondomínium, neskôr podľa tzv. gasteinskej konvencie z augusta 1865 malo Prusko spravovať Šlezvicko a Rakúsko Holštajnsko. Následné spory o dobyté územia však čoskoro vyústili do prusko-rakúskej vojny, ktorú obidve strany, najmä však Bismarck, považovali za nevyhnutnú v procese zjednocovania Nemecka.

Rakúsko sa od počiatku neúspešne snažilo vymeniť Holštajnsko, ktoré nehraničilo s Rakúskom, za niektoré územie na prusko-rakúskej hranici (napr. časť Sliezska). Keď sa Rakúsko pokúsilo 1. 6. 1866 na pôde Spolkového snemu znova otvoriť otázku vojvodstiev, vyhlásil to Bismarck za porušenie dohôd a odpovedal útokom pruských jednotiek na Rakúskom spravované Holštajnsko. Rakúsko vzápätí požiadalo o mobilizáciu nepruských oddielov spolkových vojsk, s čím väčšina štátov súhlasila. Prusko vystúpilo z Nemeckého spolku a aby si pruské jednotky zabezpečili tyl pred hlavným ťažením proti Rakúsku, zaútočili na spolkové oddiely v Hannoveru a Sasku.

Ešte pred samotným vypuknutím vojny uzavrel Bismarck spojenectvo s Talianskom, ktoré požadovalo vrátenie talianskych území (najmä Benátska) ovládaných ešte stále Rakúskom.

Spolupráca Pruska s Talianskom znamenala pre Rakúsko vojnu na dvoch frontoch. Zvláštnu úlohu vo vojnových prípravách zohral francúzsky cisár Napoleon III., ktorý súčasne vyjednával s Pruskom i Rakúskom. Po schôdkach v kúpeľnom prímorskom stredisku Biaritz a stredisku Saint Cloude nakoniec Bismarck získal prísľub neutrality, keď Napoleon III. uveril, že Prusko plánuje dlhú a ťažkú vojnu, čo by mu umožnilo, podľa jeho úvah, vo vhodnom čase presadiť vlastné záujmy v Porýní. Neutrálne sa v konflikte zachovali vnútropoliticky skúšané veľmoci Rusko Alexandra II. a viktoriánska Británia.

Prusko-rakúska vojna, ktorá oficiálne začala 16. 6. 1866, bola formálne taktiež považovaná za spolkovú exekúciu, a to proti Prusku. Napriek všetkým predpokladom trvala vojna len sedem týždňov a skončila prekvapivým víťazstvom Pruska. Rozhodujúca bitka (nie posledná, posledná bola pri Lamači v dnešnej Bratislave 22. 7.) sa udiala 3. 7. 1866 pri Sadovej, kde veliteľ pruskej armády Helmuth von Moltke napriek nevýhodnej pozícii dokázal poraziť rakúske vojsko vedené Ľudovítom Augustom Benedekom. Viliam I. a vojenské velenie žiadali po Sadovej rýchly postup na Viedeň, proti čomu sa rázne postavil Bismarck. Ten chcel Rakúsko iba vylúčiť zo zjednocovacieho procesu a nie ho celkom ponížiť, pretože si dobre uvedomoval nevyhnutnosť spolupráce v budúcnosti. Navyše hrozil zásah Francúzska, v Prusku v tom čase vyčíňala cholera, jestvovalo nebezpečenstvo revolúcie a narastala opozícia, lebo Bismarckova vojna „Nemcov proti Nemcom“ sa ani v Prusku netešila popularite. Po ostrej výmene názorov Viliam I. ustúpil svojmu kancelárovi a pristúpil na prímerie v Mikulove a následne na mier, ktorý bol podpísaný v Prahe 23. 8. 1866. Vojna mala závažné medzinárodnopolitické a pre zúčastnené krajiny i vnútropolitické dôsledky.

Prusko anektovalo okrem Šlezvicka a Holštajnska aj menšie štáty Nemeckého spolku, ktoré proti nemu vystúpili (okrem Saska). Nemecký spolok bol roku 1867 nahradený Severonemeckým spolkom združujúcim 22 nemeckých štátov severne od Mohanu na čele s Pruskom. Mimo ostali okrem Rakúska aj juhonemecké štáty, ktoré ale so Severonemeckým spolkom uzavreli dohody. V Prusku si svoje pozície výrazne posilnil Bismarck, ktorého medzinárodné úspechy definitívne umlčali liberálnu opozíciu. Jej časť prešla do novovzniknutej Národnoliberálnej strany, novej opory Bismarcka.

Rakúsko muselo uznať anexie, odstúpiť v prospech Talianska Benátsko, uznať Taliansko za samostatný štát a zaplatiť vojnové kontribúcie. Oslabenie Rakúska využili Maďari a v roku 1867 došlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu.

Vzniknutý Severonemecký spolok predstavoval v zjednocovacom procese prechodný stupeň. Jasne v ňom dominovalo Prusko, ktorého panovník sa stal doživotným prezidentom Severonemeckého spolku. Prezidentovi pomáhala Spolková rada. Bola orgánom výkonnej i zákonodarnej moci a predsedal jej Bismarck. Zákonodarnú moc reprezentoval tiež Ríšsky snem zvolený podľa všeobecného, rovného a priameho hlasovacieho práva. K 1. 7. 1867 vstúpila do platnosti ústava Severonemeckého spolku. Okrem iného zakotvila v XV. odseku možnosť vstupu juhonemeckých štátov do spolku.

Postoj veľmocí k novej situácii znamenajúcej posilnenie Pruska bol rôzny. Británii daný stav v podstate vyhovoval, pretože primerane silné Prusko znamenalo protiváhu Francúzska na kontinente. Rusko posilnenie Pruska rešpektovalo. Bolo tak hlavne preto, že sa samo nachádzalo v ťažkej vnútro politickej situácii. Na medzinárodnom poli začalo Rusko sondovať možnosti spolupráce s Francúzskom. Francúzsko si bolo vedomé, že premárnilo šancu, keď v čase prusko-rakúskej vojny nezaútočilo na Prusko. Preto aspoň dodatočne začalo vymáhať od Pruska kompenzácie za neutralitu (súhlas s pripojením Belgicka, Luxemburska, Sárska a Landauska), čo Bismarck systematicky odmietal. Francúzsko sa navyše neúspešne pokúšalo uzavrieť spojenectvo s Rakúskom a Talianskom s cieľom izolovať Prusko.

Napäté prusko-francúzske vzťahy sa ešte viac vyhrotili po tom, čo v rokoch 1869 a 1870 bol princovi Leopoldovi z katolíckej vetvy rodu Hohenzollern-Sigmaringen ponúknutý španielsky trón uvoľnený po zvrhnutí Bourbonovcov revolúciou v roku 1868. Francúzsko ostro protestovalo, pretože sa bálo možného ohrozenia vlastných hraníc z dvoch strán. Bismarckovi prišla ponuka vhod. Bola to možnosť ako narušiť prebiehajúce francúzsko-rakúske jednanie a možnosť vyprovokovať Francúzsko k vojenskému zásahu, a tak ospravedlniť blížiacu sa vojnu. Leopold pod tlakom Bismarcka kandidatúru prijal, ale po rozhovore s Viliamom I. nakoniec predsa len odmietol. Napoleon III. sa s týmto jednoznačným diplomatickým víťazstvom neuspokojil a od Viliama I. žiadal záruky, že Hohenzollernovci sa ani v budúcnosti nebudú uchádzať o španielsky trón, čo Viliam I. odmietol. Keďže sa v tom čase zdržiaval v kúpeľoch Ems, Bismarcka s celou vecou oboznámil telegraficky. Zároveň ho poveril, aby vhodnou formou informoval tlač. Kancelár po rozhovore s predstaviteľmi armády, ktorí ho ubezpečili o prevahe pruských vojsk nad francúzskymi, správu upravil tak, aby nadobudla ostrejší tón, a nechal ju zverejniť (emžská depeša). Správa spôsobila pobúrenie v Prusku i vo Francúzsku. Pod tlakom verejnej mienky musela francúzska vláda 19. 7. 1870 vyhlásiť Prusku vojnu. Vojna sa následne stala vojnou proti celému Nemecku, pretože vyhlásenie vojny Prusku predstavovalo prípad, kedy vstupovali do platnosti vojenské záväzky štátov Severonemeckého spolku i zmluvy s juhonemeckými štátmi z roku 1866. Veľmoci ostali v tomto konflikte vďaka Bismarckovmu diplomatickému manévrovaniu bokom.

Nemecko-francúzska vojna bola poslednou zo série konfliktov, ktoré viedli k zjednoteniu Nemecka. Vojna vyvolala v nemeckých krajinách vlnu celonárodného nadšenia a pocitu národnej spolupatričnosti. Bismarck, ktorý bol odjakživa proti zjednoteniu „zdola“, šikovne zakomponoval celonárodné hnutie do svojich snažení. Začal rokovať s juhonemeckými štátmi (s každým zvlášť) o vstupe do Severonemeckého spolku. Jednotlivým štátom, podľa ich významu a výsledkov jednaní, boli prisľúbené rôzne výsadné práva (Bavorsko si dokonca obhájilo vlastnú zahraničnú politiku a vlastnú armádu). Na základe úspešných rokovaní potom bavorský kráľ Ľudovít II. Wittelsbach ponúkol 3. 12. 1870 v mene nemeckých kniežat pruskému kráľovi cisársku korunu.

Po vojenských neúspechoch a ľudových nepokojoch bolo Francúzsko nútené 28. 1. 1871 podpísať prímerie a o mesiac neskôr predbežnú mierovú zmluvu (definitívna mierová zmluva bola podpísaná 10. 5. 1871 vo Frankfurte nad Mohanom). Medzitým bol 18. 1. 1871 v Zrkadlovej sieni zámku vo Versailles pruský kráľ Viliam I. vyhlásený za nemeckého cisára, čím bol zavŕšený proces zjednotenia Nemecka. Nový štát nazývaný Nemecké cisárstvo alebo tiež Druhá ríša existoval v tejto podobe do roku 1918.